

PEDAGOGIK FASILITATSIYA ASOSIDA TALABALARNI IJTIMOYIY
KOMPITETSIYALARINI RIVOJLANTIRISHGA TA'SIR ETUVCHI OMILLARI

Ro'ziboyeva Ma'mura Abdunabiyevna

Andijon davlat universiteti o'qituvchisi

74mamuraxon@gmail.com

Lug'atlarda "kompetentli" tushunchasi bir necha ma'nolarda keladi. Jumladan, muayyan kompetensiyaga ega bo'lgan, ya'ni biror bir tashkilot, shaxs faoliyatida vujudga keladigan muammo, vaziyatlarga: *competentia* (lot.) qonun bo'yicha taalluqli funksiyalarni amalga oshira oluvchi; ma'lum savollar to'plamiga javob bera oladigan, malakali mansabdor shaxsni anglatadi. E.A.Seytxalilov, B.X.Raximov, I.U.Madjidovlar tomonidan chop etilgan "Pedagogicheskiy slovar-spravochnik" lug'atida "kompetentli" termini "biror bir sohaga taaluqli bilimga egalik, xabardorlik", "kompetensiya" so'zini esa "ma'lum savollarga javoblarni yaxshi biladigan kishi", yoki "biror ishni qilish huquqiga ega odamlar doirasi", sifatida talqin qilinadi. Bugungi kunga kelib, "kompetensiya" tushunchasi ta'lim mazmunini modernizatsiyalashning, o'zida ta'limning intellektual va malakaviy tarkiblari natijasini birlashtiruvchi markaziy tushunchaga aylandi. Ta'limda kompetentli yondashuv zarur bilim bazasi shartligini inkor qilmaydi, balki kompetensiyaning integral natijadorligini ko'zda tutadi. Shu o'rinda O'zbekiston pedagog olimlarining kompetensiyaviy ta'lim, kompetensiya masalalariga doir ilmiy nuqtai nazarlari katta qiziqish uyg'otadi. Pedagogika fanlari doktori M.Vahobov "Bizningcha "kompetensiya" deganda, o'quvchilar tomonidan egallangan bilim va ko'nikmalarni mustaqil ravishda shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy faoliyatlarda qo'llay olish layoqati tushuniladi", deb hisoblaydi. "Kompetentlilik" va "bilimlilik" nisbati haqida so'z borganda, pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslarini tadqiq qilgan olimlar N.A.Muslimov, M.H.Usmonboeva, D.M.Sayfurov va A.B.To'raevlar kompetensiyaning o'rganish (mashq qilish) natijasida vujudga kelishini, kompetentlilik esa faoliyatda nazariy bilimlardan foydalanishda, yuqori darajadagi kasbiy malaka, mahorat va iqtidorni namoyon etishda namoyon bo'ladi, degan uyg'un qarashni olg'a surganlar. Mamlakatimizda oliy ta'lim talabalarining faoliyatida, kompetensiyalarini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy-metodik izlanishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi pedagog olimi M.B.Bekmurodov kompetensiya mutaxassisning o'z bilimlari, ko'nikmalari va harakatlarining umumlashgan usullarini safarbar qilish qobiliyati sifatida belgilashini bildirdi. Tayanch kompetensiyalar pedagog-mutaxassisning universalligini ta'minlaydi va shuning uchun chuqur ixtisoslashgan bo'lolmaydi. Mutaxassis o'z kompetensiyalarini faqat faoliyatida, muayyan vaziyatda namoyon qiladi. Namoyish etilmagan kompetensiyalar esa, potensial imkoniyat sifatida mavjud bo'lishini qayd qiladi. Tadqiqotchilar I.A.Zimnyaya "kompetensiya" va "kompetentlik" kategoriyalarining mazmun jihatidan farqlarini keltirib o'tgan. Kompetensiya – bu ma'lum fan haqidagi protsedurali va qiymatli mazmunli bilimlar majmui bo'lsa, kompetentlik esa – bu "bilimlarni qo'llash – kompetensiyaning harakatga kelishi", ya'ni individning muayyan kasbiy vaziyatda faoliyat yurita olishini xarakterlovchi keys

kategoriyadir. Bunday kompetensiyalarni I.A.Zimnyaya insonga shaxs, faoliyat sub'ekti sifatida ijtimoiy soha xususiyatlari va odamlarning o'zaro bog'liqligidan kelib chiqishini ta'kidlaydi[8]. V.D.Simonenkoning "Umumiy va kasbiy pedagogika" kitobida ijtimoiy kompetensiyalarga alohida o'rin ajratilib, "mutaxassisning madaniyatlararo va tarmoqlararo bilimlar, ko'nikma va malakalarining turli kasbiy jamoalarda ishlab chiqarish faoliyatida uyg'unlashuvi" sifatida belgilangan. Tadqiqotchi olim N.Muslimovning fikricha, kompetentlik – bu talabaning shaxsiy va ijtimoiy ahamiyatga ega kasbiy faoliyatni amalga oshirilishi uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarning egallanishi hamda ularni kasbiy faoliyatda qo'llay olishi bilan ifodalanadi. Mazkur o'rinda «kompetentlik» tushunchasining mohiyati ham to'la ochiladi, u quyidagi ikki ko'rinishda namoyon bo'ladi: kompetentlik talabalarning shaxsiy sifatleri to'plami hamda kasbiy sohaning tayanch talablari sifatida. Yuqoridagi ta'riflarning tahlili shundan dalolat beradiki, ko'nikma va qobiliyatlar (faoliyat komponentlar) bilan bir qatorda ijtimoiy kompetensiya tarkibiga kognitiv tarkibiy qismlar (tushunish, ifodalash, tahlil qilish va h.k), shuningdek, shaxsning fazilatleri ham kiradi. Ta'lim sohasidagi kompetensiyaga asoslangan yondashuvning konseptual qarashlarining tahlili shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy pedagogikada "boshqa odamlar bilan o'zaro munosabatda, oilani, oilaviy munosabatlarni mustahkamlash va farzandlarni tarbiyalashda "ongli" va o'zlarining ijtimoiy – pedagogik imkoniyatlerini amalga oshirish qobiliyati" deb hisoblaydi". Shu jihatdan N.Yu.Rajinovning ijtimoiy kompetensiyaning asosiy ko'rsatgichi, assertivlik, ya'ni shaxsning o'ziga ishonchi (ishonchsizligi) ekanligi to'g'risidagi fikri diqqatga sazovor, deb bilamiz. Psixologik adabiyotlarda "kompetentlik" tushunchasi hatti-harakatlarning xususiyatlari, shaxs faoliyatining dominant shakli, hayot faoliyati to'g'risidagi hozirgi bilim darajasi bilan bog'lab talqin qilinadi. Shu bilan birga, kompetentlikning tabiatini psixologik tushunish asosan belgilangan shaxsiy sifatiga – fazilatiga qaratilgan. S.N.Krasnokutskayaning ta'kidlashicha, ijtimoiy kompetensiya shaxs ijtimoiylashuvning ajralmas qismi bo'lib, bu ijtimoiy rollarning o'zgarishiga dosh bera oladigan shaxsning boshqalar bilan hamkorlik qilish, aloqalar o'rnatish, oson moslashuv, o'zgarishga tayyorlik, o'z taqdirini o'zi belgilash, o'z harakatlarining oqibatlari uchun ijtimoiy javobgarlikni o'z zimmasiga olish qobiliyatini ko'zda tutadi. Bo'lajak pedagog-o'qituvchilarda ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirishning tamoyillarini quyidagicha belgilash mumkin: Birinchidan, ijtimoiy kompetensiya – bu ijtimoiy, psixologik va pedagogik fanlar majmuida shakllantiriluvchi murakkab ijtimoiy pedagogik fenomen. Bunda bo'lajak pedagog shaxsining ijtimoiy kompetensiyalari uning muvaffaqiyatli faoliyati asosidir. Chunki u ijtimoiy xatti-harakatlarning etarlicha tanlovini va shaxsga xos bo'lgan ijtimoiy rollarni bajarish samaradorligini ta'minlaydi. Pedagogik faoliyatning ijtimoiy mohiyatini hisobga olgan holda, ijtimoiy kompetentlik o'qituvchining kasbiy kompetensiyasining asosidir. Ikkinchidan, o'qituvchida ijtimoiy kompetensiyalarini shakllantirishning maqsadi - uning atrofimizdagi olamga: Vatanga, odamlarga, tirik va jonsiz tabiatga, moddiy va ma'naviy qadriyatlarga hayotiy pozitsiyasini shakllantirish – insoniy munosabatlarni rivojlantirishdir. Ijtimoiy kompetensiyani rivojlantirishning mohiyatida ijtimoiy siyosiy, ma'naviy ma'rifiy, iqtisodiy, estetik qadriyatlar va o'z-o'zini rivojlantirish mavjud bo'ladi.

Uchinchidan, pedagoglarda ijtimoiy kompetensiyani samarali rivojlantirish uchun talabalarning ijtimoiy–madaniy muhiti, oilasi, jamoaviy munosabatlarini o'rganish zarur. To'rtinchidan, ijtimoiy kompetensiyani rivojlantirishda ushbu jarayonning ochiq ijtimoiy-pedagogik tizimga aylanishi, professor-o'qituvchilarning yuqori kasbiy darajasi va oliy ta'lim muassasasidagi ijtimoiy ma'naviy muhit katta ahamiyat kasb etadi. Beshinchidan, bo'lajak pedagoglarda ijtimoiy kompetensiyani rivojlantirishda talabalarning hayotiy qadriyatlarini tavsiflash, ochiqlik, muloyimlik, bag'rikenglik, o'zaro mehr oqibatlilik, fuqarolik fazilatlar, axloqiy fazilatlar, hayotiy maqsadlar, milliy g'oya, kasb tanlash motivlari, o'z o'zini tarbiyalash, ijtimoiy moslashuv va sotsializatsiya darajasi, ijtimoiy harakatchanlik va faollik kabi omillar e'tiborga olinishi zarur[3]. Raqobatbardosh, zamonaviy bilimli va yuksak ma'naviyatli mutaxassislar uchun zarur hisoblangan kompetensiyalarga bugungi kunda ijtimoiy, kommunikativ, ijtimoiy–informatson, kognitiv va maxsus kompetensiyalar kiradi. Bunda ijtimoiy kompetensiyalarning etakchi o'rni e'tirof etiladi. Xulosa. Ijtimoiy kompetensiya bu shaxsni yangidan paydo bo'lgan umumiyashtirilgan ijtimoiy o'zaro bog'langan sifatlari bo'lib, ijtimoiy rollarini muvoffaqiyatli bajarishga, sotsium va ushbu jamiyat sharoitida kerak effektiv faoliyat uchun zarur jihatlardir. Shunga muvofiq, bo'lajak pedagogni ijtimoiy kompetensiyalari deganda kasbiy pedagogik faoliyat davomida kerakli, unumli sifatlar ijtimoiy pedagogik va ijtimoiy psixologik bilimlar, mahorat, ko'nikma, faoliyat usuli tushuniladi. Kompetentlik yondoshuv esa, pedagogik ta'lim dasturlari mazmunini belgilashda metodologik komponent sifatida joriy qilinishi zarurligini ko'rsatadi. Talabalararning faoliyati mohiyatan ijtimoiydir va shuning uchun ham uning faoliyati davomida ijtimoiy kompetensiyalar ustki qatlamda turadi. Shundan kelib chiqqan holda, aytish mumkinki, ijtimoiy kompetensiya kasbiy pedagogik kompetentlik asosida vujudga keladi va o'zida individual shaxsiy xususiyatlarni jamlagan talabaning shaxsiy sifatlari modelining ustuvor komponentini hosil qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.Вахобов М.М. Компетенциявий ёндашувга асосланган давлат таълим стандартларини жорий этиш – замонавий таълим парадигмаси сифатида. /Замонавий таълим/ Современное образование. 2016 йил 10- сон, 3-б.
2. Педагогик компетентлик ва креативлик асослари / Муслимов Н.А., Усмонбоева М.Х., Сайфулов Д.М., Тўраев А.Б. — Тошкент, 2015. — 94 бет.
3. Зимняя И.А. Ключевые компетентности — новая парадигма результата образования // Высшее Образование сегодня. — 2003. - № 5.
4. Общая и профессиональная педагогика / Под ред. В.Д. Симоненко. - М., 2005. С.24.
5. Головатный Н.Ф. Студент: путь к личности. - М., 1982. с. 49.
6. Матвеев Ю.И. Социальная ориентация личности / Отв. ред. В.А. Кан-Калик; Северо-Кавказский научный центр высшей школы. - Ростов н/Д: Изд-во Ростовского университета, 1990. - 155 с.